

Tomáš Sedláček: A jó és a rossz közgazdaságtana: A Gilgames-eposztól a Wall Streetig című könyvéről

„A közvélekedéssel ellentétben egy adott tudományterület történelmének tanulmányozása nem csupán a kutatás zsákutcáinak és az állandó próbálkozásoknak (és a mi sikerünknek) a felesleges bemutatásából áll. A történelem tanulmányozása ugyanis a lehető legteljesebb képet adja az egy bizonyos terület által kínáltakról.” Ezt írja Tomáš Sedláček A jó és a rossz közgazdaságtana. A Gilgames-eposztól a Wall Streetig című könyve 17. oldalán az elmélettörténet fontosságának és saját történeti megközelítésének alátámasztására. Sedláček itt a főáramú közgazdaságtanra jellemző elmélettörténet-ellenes dogmát bírálja, amely minden ténybeli, tapasztalat által sokszorosan igazolt problémája ellenére a főáramú közgazdaságtan gyakorlatában szilárdan tartja magát az utóbbi évtizedekben. Stigler ezt a történelemellenes mentalitást azzal indokolja, hogy, legalábbis szerinte, a korábbi közgazdászok eredményei vagy sokkal tisztább és „elegánsabb” formában épültek be az aktuális, napjainkban publikált művekbe, vagy hibásak és nem érdekesek az elmélet számára. Az elmélettörténetről lekezelően író Stigler szerint az elmélettörténetet legjobb azok számára meghagyni, akik gyengébb képességeik miatt nem alkalmasak a magasabb színvonalon folyó modern közgazdasági kutatásra. Az 1800-as évek közgazdaságtana ugyanúgy elavult, mint az 1800-ra vonatkozó időjárás-előrejelezések.^[2] Samuelson magabiztosan állítja, hogy „nevetséges arra gondolni, hogy egy mai poszt-neoklaszszikus szerző által kutatott témát (...) jobban kezelt volna valamely elveszett paradigma”.^[3] Szerinte annak a típusú elmélettörténet-írásnak van tudományos szempontból létjogosultsága, amely a közgazdaságtudomány jelen állapotának nézőpontjából értelmezi a korábbi elméleteket, vagyis napjaink „modern” matematikai eszköztárával, úgy újrafogalmazva a korábbi gondolatokat, hogy az egy vezető szakfolyóirat szigorú referálási szűrőjén is átmenjen. Ennek az álláspontnak a lehetőségével, létjogosultságával egyet lehet érteni, kizárólagosságával

[1] Széchenyi István Egyetem, Gazdasági Elemzések Tanszék, egyetemi docens (dusekt@sze.hu).

[2] Stigler, G. J. (1969): *Does Economics Have a Useful Past? History of Political Economy*. 1. 217–230.

[3] Samuelson, P. A. (1978): *The Canonical Classical Model of Political Economy*. *Journal of Economic Literature*. 16. 1429.

nem, már csak azért sem, mert a tapasztalatok szerint ez a megközelítésmód az eredeti nézetek eltorzult, hamis, hiányos reprezentációjához, a részletkérdéseknek minősített, de egyébként fontos szempontok elhallgatásához és elfeledéséhez, ősi eredmények újrafelfedezéseihez vezet.

Sedláček könyve nem a közgazdasági problémák teljes tárházának történetével és nem is egy szűkebben meghatározható elméleti terület, mint például a kamatelméletek vagy a tőkeelméletek történetével foglalkozik, hanem a közgazdasági kérdések erkölcsi oldalának a történetével. Ezek a kérdések egy olyan köztes területhez tartoznak, amelyben a közgazdaságtan mellett egyszerre érintett az erkölcsstan, a filozófia, a teológia, a vallástörténet, a pszichológia, a kulturális antropológia, a kultúraszociológia és az irodalomkritika. A könyv címe ezért némileg megtévesztő: A jó és a rossz közgazdaságtana helyett A jó és a rossz metaközgazdaságtana jobban leírná tartalmát, annál is inkább, mert maga Sedláček is több helyen metaökonómiainak nevezi könyve tárgyát.

A közgazdaságtan határainak bővítését, imperialista hajlamait, vagyis más tudományterületek (szociológia, politológia, geográfia, történelem, filozófia) vizsgálati témáival való foglalkozást sok bíráló érte, erre a könyvben is találunk példákat. Annak nem látom indokát, miért kellene az erkölcsi kérdéseket bekebeleznie és kisajátítania a közgazdaságtannak, ugyanakkor egyetértek azzal a nézettel, miszerint a közgazdaságtan foglalkozhat erkölcsi kérdésekkel (mint ahogyan a közgazdaságtan ezt hagyományosan meg is tette és a nem főáramú közgazdaságtan napjainkban is megteszi), valamint az erkölcsstan is foglalkozhat az erkölcsi kérdések gazdasági vonatkozásaival. Egyetértek azzal is, hogy az önérdeküket követő emberek viselkedésének a piaci mechanizmus révén történő koordinálásának kérdését nem lehet leszűkíteni egy pusztán technikai, matematikai vizsgálódásra, hanem az erkölcsi és metafizikai kérdéseknek az elemzése is szükséges. Mindez a napjainkban domináns (de nem kizárólagos) matematikai formalista főáramot megelőzően még teljesen általános volt a közgazdaságtan főárama számára a 20. század elejéig.

A könyv két részre oszlik. Az első részben a Gilgames-eposz, az Ószövettség, a korai kereszténység, az antik görögök, valamint az újkor három alakja, Descartes, Mandeville és Adam Smith világnézetének azon részét tárgyalja, amely a gazdasági kérdések erkölcsi oldalát érintik. Ez a rész egyszerre alapul az eredeti forrásokon és azok értelmezéseiben, olvasmányos, tanulságos, sokoldalú, és így bármilyen előtanulmánnyal rendelkező olvasó ismeretét és látókörét bővítheti. A Gilgames-epossal való foglalkozást a legelső írott eposzként történeti elsősége indokolja. A zsidó, kora keresztény és az antik görög nézetek kiválasztását pedig az, hogy a jelenlegi euroatlanti civilizációra ezek gyakorolták a legnagyobb befolyást. Sedláček támogatja a grekocentrikus, „már az ókori görögök is” típusú, a 19. századi filológusok, irodalmárok által népszerűvé vált történelemszemléletet. Szerinte például nem érthetjük meg teljesen a modern közgazdaságtan fogalmainak fejlődéstörténetét, amíg nem értjük meg az epikureusok és a sztoikusok közötti vitát, valamint a racionális idealizálás alapjait is

megtalálni az ókori Görögországban, különösen Platón tanításaiban. Ha így is van, a főáramú közgazdaságtan modellezési gyakorlata modern jelenség, amely legkönnyebben a modern terminusokkal érthető meg. Az erkölcsstannal nem foglalkozó Descartes-ról szóló rész alig kötődik a könyv egészéhez, ez elhagyható lett volna vagy helyette számos, a témához jobban illeszkedő gondolkodót (például Spinoza, Leibniz, Hume, Hutcheson, Kant) lehetett volna feldolgozni.

Árnyalni szükséges Sedláček véleményét, miszerint legalább annyit megtudhatnánk saját filozófusainktól és költőinktől, mítoszainkból és vallásainkból, mint amennyit a gazdasági viselkedésre felállított, egzakt és merev matematikai modellekből.^[4] Attól függ, miről tudhatnánk meg legalább annyit, mert Sedláček ezt nem határozza meg. A költők és írók munkásságából, a mítoszokból és vallásokból sokat lehet tanulni a világról, az életről, de nem sokat a gazdaság működéséről. Utóbbiról a matematikai modellek attól függően mondanak többet, hogy feltevéseik összhangban vannak-e a valósággal vagy sem. Azok a matematikai modellek, amelyeknél nincs összhang, egy képzetes álmvilágot írnak le.

Sedláček összekeveri egymással a pénzt és a hitelt, szerinte az első pénzek adósságot nyilvántartó agyagtáblák voltak, a bizalom, a hitelesség az első pénznem.^[5] A napjaink közgazdaságtanára való utalások sokszor erőltetettek az első részben. Például az Őszövetségről ír, majd átcsúszik „napjaink közgazdaságtanának” bírálatába, miszerint megtanuljuk folyamatosan növelni a nyereségünket, de nem tanuljuk meg élvezni azt és csak az öncélú gazdasági növekedést hajszoljuk.^[6] Ezek a többes szám első személyben megfogalmazott általánosítások rendkívül gyakoriak. Ez azért megtévesztő, mert azt sugallja, mintha ezek általánosan elfogadott többségi nézetek lennének. Hitelesebben hangzana mindez, ha egyes szám első személyben fogalmazna Sedláček: ha ő magáról azt állítja, hogy nem tud megpihenni, mindig hajszol valamit, akkor ezt el kell fogadnunk, mint önjellemzést. Másrészt a könyvben számos helyen kárhoztatott növekedés miért lenne öncél? A gazdasági növekedés egyáltalán nem öncél, hanem más célok (a szegénység csökkentése, a szabadidő növelése és hasonló) elérésének az eszköze. Az indokolatlan általánosítások egy másik példjaként a halhatatlanság utáni vágyról állítja, hogy mára az sokkal népiesebb formát öltött: az örökké szép és fiatal test kultusza arra ösztönöz minket, hogy minden tőlünk telhetőt megtegyünk egy hosszú és egészséges életért, amelyben nem kap különös figyelmet ennek az életnek a minősége.^[7] Ismét az egyes szám első személyű fogalmazás lenne csak elfogadható, miszerint Sedláček így gondolkodik a maga életéről. Az általánosító többes szám egyes személynek semmilyen objektív alapja nincs.

[4] Sedláček, T. (2012): i. m. 24.

[5] Uo. 117.

[6] Uo. 127.

[7] Uo. 61-62.

Sedláček több helyen foglalkozik a láthatatlan kéz metaforájával. Szerinte Adam Smith adott nevet a jelenségnek, amit korábban Bernard Mandeville már részletesen kidolgozott.^[8] Valójában a névadó a 17. századi Joseph Glanville volt 1661-ben, amely ösztönözhetette a forrásait és elődeit rendszerint nem megnevező Smitht is a használatra.^[9] Abban azonban igaza van Sedláčeknek, hogy az elv ismert volt jóval Smith előtt is. Sedláček szerint a „láthatatlan kezét” úgy lehet értelmezni, mint ami „a magánvétket a közjólét hasznára fordítja”,^[10] „az önző, egyéni érdekek érvényesítésének koordinátora”.^[11] „A láthatatlan kéz gondolata, vagyis az az elképzelés, hogy az egyén rendszertelen és gyakran gonosz tette ösztársadalmi szinten hasznot hoz.”^[12] „A láthatatlan kéz klasszikus problémája, hogy csak egyetlen aspektusból vizsgálja az akaratlanságot: csak az egoista cselekedetek akaratlan eredményeivel foglalkozik. (...) A jó cselekedetek rossz eredményével már nem foglalkozik. És nem foglalkozik a jó cselekedetek jó eredményével sem. Vagy a rossz cselekedetek rossz eredményével.”^[13] Ez az értelmezés több mint vitatható. Csak szemantikailag erőszakolt módon lehet egyenlőségjelet tenni az önérdek követése és az önzőség vagy a rossz cselekedet közé. Smith magyar fordítása is bírálható, ahol a *self-love* kifejezést önzőségnek fordították, mivel a kontextusnak az önszeretet felelne meg. Adam Smith a láthatatlan kéz metaforáját a nagyobb társadalmak piaci csere által megvalósuló gazdasági együttműködésének leírására használta. A nagyobb társadalmakban már nem ismer személyesen mindenki mindenkit, szemben az archaikus, kicsi közösségekkel, illetve a napjaink családi, baráti közösségeivel. Sajnálatos módon a könyv sehol sem ír a kiscsoport és a szélesebb körű civilizáció viselkedési normái közötti különbségekről. A kis csoportok számára még lehetőség volt az Őszövetség kapcsán leírt mechanizmusok alkalmazására, az adósságok ötvenévenkénti elengedésére, a gabona egy részének a szegények számára történő meghagyására és a korai szociális háló további eszközeire.

Sedláček tárgyalja a nagyrészt 19. századi német szerzők által kreált Adam Smith problémát, Smith két könyve összhangjának állítólagos hiányát. Szerinte néha az embernek az a benyomása, hogy Smith skizofrén módon vitatkozik önmagával, és hogy egyik könyve a másiknak a cáfolata.^[14] Ez, bár már egy régóta létező Smith-értelmezésen alapul, a kontextust figyelmen kívül hagyó állítás. Smith Az erkölcsi érzelmek elméletében az emberi viselkedés szélesebb spektrumával foglalkozik, a Nemzetek gazdagságában pedig a megfontolt, körültekintő gazdasági viselkedéssel. Az előbbi könyv 1976-os kiadásának

[8] Uo. 344.

[9] Spengler, J. J. (1984): *Boisguilbert's economic views vis-à-vis those of contemporary réformateurs*. History of Political Economy. 16. 73.

[10] Sedláček, T. (2012): i. m. 99.

[11] Uo. 265.

[12] Uo. 216.

[13] Uo. 349.

[14] Uo. 269.

előszavában így ír a kérdésről Raphael és Macfie: „Smith maga nyújtja a legjobb bizonyítékot bármely olyan gondolat ellen, miszerint konfliktus lenne a két mű között. Az erkölcsi érzelmek elmélete hatodik kiadása reklámjában utal a könyv utolsó bekezdésére, amely egy másik könyvet ígér a jogról és kormányzatról, és azt írja, hogy „ezt az ígéretet részben beváltotta” a Nemzetek gazdagságában. Ezért világos, hogy a Nemzetek gazdagságát Az erkölcsi érzelmek eredete gondolatainak folytatásaként tekintette.”^[15]

A jó és a rossz tengelyének felállításakor^[16] nyolc megközelítés lett elhelyezve, köztük a *mainstream* közgazdaságtan. Ez némileg paradox, mivel Sedláček szerint a *mainstream* közgazdaságtan nem foglalkozik erkölcsi kérdésekkel, a matematikai modellek robottá, automatává fokozzák le az embert. Ennek kapcsán inkább azt a változást lett volna indokolt bemutatni, hogy hogyan váltak a társadalomba beágyazott emberek egymástól izolált, az erkölcsi kérdéseket értelmezhetetlenné tévő automatákká a modellekben. Az önérdék közgazdasági értelmezésével kapcsolatban érdemes idézni Paul Heyne közgazdaságtani tankönyvéből, mert ez sokkal inkább megvilágítja a közgazdaságtan gondolkodásmódját, mint Sedláček félreértéseken alapuló önzésemélete: „A gazdasági elméletek kevés kivételtől eltekintve annak a feltevésnek az egyszerű kiterjesztései, miszerint az emberek azt a cselekedetet választják, amelyről azt hiszik, hogy a legnagyobb nettó eredményt hozza számukra. A feltevések szerint mindenki az előbbi szabálynak megfelelően cselekszik: a pazarló és a zsugori, a bűnös és a szent, a vevő és az eladó, a politikus és az üzletember, az óvatosan számítgató és a spontán improvizáló ember egyaránt. De félreértés ne essék! A gazdasági elmélet nem azt feltételezi, hogy az emberek önzőek, anyagiasak, szűklátókörűek vagy felelőtlenek volnának, vagy hogy kizárólag a pénz érdekelné őket.”^[17]

A könyv második, összességében rövidebb része az első rész gondolatainak napjaink közgazdaságtanára gyakorolt következményeit elemzi. A számos vitatható elméleti megállapítást és értelmezést tartalmazó mintegy 140 oldalas rész lényegesen rövidülhetne a növekedést, a többre vágyást és az elégedetlenséget ostorozó rendkívül sok önisméltás kigyomlálását követően. A második rész első negyven oldala egy oldalba sűrítendő érdemi, tartalmi veszteség nélkül.

Sedláček a fáraó hét bő és a hét szűk esztendőről szóló álmát az első konjunktúraciklusról szóló példázatnak tartja. A párhuzam erőteljesen sántít, mivel a modern konjunktúraciklusok okai nem az időjárás ciklikus változásában keresendők, a ciklusok kezelése pedig nem a materiális javak tárolásával oldható meg. Az adósságválságra Sedláček azt a szabályt javasolja, miszerint a GDP-

[15] Raphael, D. D. – Macfie, A. L. (1976): Introduction to The Theory of Moral Sentiments. In: *The Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith*. Vol. I. Oxford University Press, Oxford. 24.

[16] Sedláček, T. (2012): i. m. 334.

[17] Heyne, P. (1991): *A gazdasági gondolkodás alapjai*. Tankönyvkiadó, Budapest. 22.

növekedés, plusz az általános költségvetési hiány nem lehet nagyobb, mint a GDP 3%-a. Ha a gazdaság 6%-kal nőtt, akkor mellette lennie kell egy legalább 3%-os költségvetési többletnek.^[18] Sajnos Sedláček nem foglalkozik sem a kétféle makrogazdasági mutató időbeli elérhetőségének különbségéből fakadó problémákkal (a GDP növekedésre vonatkozó végleges adat több mint egy évvel az aktuális gazdasági évet követően lesz ismert), sem a kétféle adat módszertanfűggőségével, sem a gyakorlati keresztülvihetőség problémáival. Ez a könyv egyetlen konkrét gazdaságpolitikai javaslata azon általános javaslat mellett, hogy a GDP maximalizálása helyett az adósságállományt kell minimalizálni, valamint a gazdasági növekedés ésszerű mértékét kellene megcéloznunk. Kinek kellene megcéloznia, mekkora az ésszerű mérték, ki dönti ezt el, országonként, régióként, időszakonként eltérő lehet-e mértéke: ezek megint egy utópisztikus javaslatához tartozó megválaszolatlan kérdések.

Sedláček a birtoklásban, a tulajdonlásban látja az ember természetes szabadsága elvesztésének okát, mert így az ember tárgyainak függőségébe kerül.^[19] Ezzel kapcsolatban Rousseau-t idézi, aki sokat tett azon nézet népszerűsítéséért, miszerint az egyedül élő vadember képes szabadnak lenni. Ennek nagy-szerű kritikáját lásd Hayeknél.^[20]

A matematika főáramú közgazdasági alkalmazásáról külön fejezet szól, ami indokolt, hiszen egy szokásjog alapján szentesített neuralgikus gyakorlatot jelent. Ebben inkább az idézetek az érdekesek: Marshall ismert álláspontja, McCloskey leírása, Leontief helyzetértékelése. Az utóbbit Sedláček tévesen az ökonometria helyzetértékeléseként értelmezi, pedig Leontief az adott tanulmányban az elméleti közgazdasági modellek matematikai konstrukciójának látszólagos tudományosságá mögötti gondolati ürességet és a matematikai modellek által alkalmazott feltevések tapasztalati tartalmának hiányát bírálja. Szóba kerül Gödel és nemteljességi tétele is, a szokásoknak megfelelően a tétel gyakorlati relevanciájára, fontosságára vonatkozó példa nélkül. Összességében sajnos nem sokat tudunk meg a matematika közgazdasági alkalmazásának tényleges és mások által jól feldolgozott, bemutatott problémáiról.

A könyv több helyen foglalkozik a normatív és a pozitív közgazdaságtan közötti különbségtétellel. A különbség félreértett, mert a kétféle megközelítés közötti csatározásról ír, azt állítva, hogy a közgazdaságtan normatív tudomány. „Be kell lássuk, hogy a közgazdaságtan végső soron inkább normatív tudomány.”^[21] Valójában a pozitív közgazdaságtan és a normatív közgazdaságtan közötti koncepcionális különbségtétel nem egy vagylagos, vagy egyik megközelítés, vagy másik megközelítés az elfogadható típusú állítás, hanem egyszerre érvényes a kétféle megközelítés, amely a tények és vélemények szétválasztásán

[18] Sedláček, T. (2012): i. m. 327.

[19] Uo. 365.

[20] Hayek, 1992; az egész könyv, de elsősorban a 42. és az 57-58.

[21] Sedláček, T. (2012): i. m. 21.

alapul. Sedláček könyvének közgazdasági részei a normatív közgazdaságtanhoz tartoznak.

Összességében, mivel Sedláček könyve kritikus napjaink főáramú közgazdaságtanával szemben, ezért népszerű lehet a főáramú közgazdaságtannal elégedetlenek körében. Azt az alaptételét, miszerint a *mainstream* közgazdászok nem foglalkoznak a jó és rossz kérdésével, nem nagyon lehet vitatni. Nagyobb lehetne azonban a könyv határfoka a gazdaságelmélet és az elmélettörténet pontosabb kezelésével és az érintett problémák gyökerének és a lehetséges kiútnak az alaposabb bemutatásával. A könyvet érdemes elolvasni, elsősorban az első rész, a gazdaság erkölcsi kérdéseiről adott gazdag tárgyi ismeretanyag miatt.

IRODALOM

- Hayek, F. A. (1992): *A végzetes önhittség. A szocializmus tévedései*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Heyne, P. (1991): *A gazdasági gondolkodás alapjai*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Raphael, D. D. – Macfie, A. L. (1976): Introduction to The Theory of Moral Sentiments. In: *The Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith*. Vol. I. Oxford University Press, Oxford.
- Samuelson, P. A. (1978): *The Canonical Classical Model of Political Economy*. Journal of Economic Literature. 16. 1415–1434.
- Spengler, J. J. (1984): *Boisguilbert's economic views vis-à-vis those of contemporary réformateurs*. History of Political Economy. 16. 69–88.
- Stigler, G. J. (1969): *Does Economics Have a Useful Past?* History of Political Economy. 1. 217–230.